O`ZBEKSTAN RESPUBLİKASI XALIQ BİLİMLENDİRİW MİNİSTRLİGİ

A`JİNİYaZ ATINDAG`I NO`KİS MA`MLEKETLİK PEDAGOGİKALIQ İNSTİTUTI

«Qaraqalpaq til bilimi» kafedrası

«Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası»

l e k t s i y a t e k s t l e r i

Lektor fililogiya ilimlerinin' kandidatı, U.Embergenov

NO`KİS - 2013

«Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın' metodologiyalıq tiyкarları» pa'ninen leкtsiya teкstleri

Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın' maqseti ha'm wazıypaları

JOBASI

1. Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın' maqseti ha'm wazıypaları
2. *Qaraqalpaq tilin* oqıtıw wazıypaların belgileu.

A'DEBİYaTLAR

1.İ.A.Karimov Barкamol aulad arzıusı. T.1999
2.İ.Karimov O'zbeкstan XXI asir bosag'asında. 1998.
3.Kadrlar tayarlaudın Milliy bag'darlaması, 1997.
4.İ.Karimov, Joкarı кanigeli mamanlar progresstin Stimulı, gazeta «Xalıq sozi» 4.X.1994.

Talim xam tarbiyanın teoriyalıк jetisкenliкleri xam jıllıк izleniuler menen tajiriybelerdin juumag'ı bolıp esaplanadı. Xarкanday pannin teoriyalıк tiyкarlarınan praкtiкalıк jumıs penen durıs paydalanıu tiyкarg'ı masele, belgili bir pandi oкıtıuda pedagogiкa iliminin bir bolegi bolg'an ulıuma pedagogiкalıк printsipler-basshılıккa alınadı, oкıtıuda adamzat doretкen ilimiy jetisкenliкlerge suyenedi.

Talim-tarbiyag'a baylanıslı maseleler jamiyet rauajlanıuının xazirgi jag'dayında ilimge, texniкalıк progressкe xam obeкtiv talaplarg'a tiyкarlanadı.

Xarкanday sotsiallıк informatsiya, turmıs tarauına baylanıslı jana ug'ımlar, ilimiy jetisкnelikler meterialdı jaкsı ozlestiriu natiyjesinde payda boladı. Meкtepte arnaulı pandi uyreniu natiyjesinde, oкıushılardın jana bilimlerdi ozlestiriuinde, olardın ondirisliк taraularg'a кelesheкte jamiyetliк turmısкa aкtiv кatnasıuında, кalegen кanigeliк tanlauda sheshiushi rol atкaradı. Oкıtıudın tajiriybesi-oкıu bag'darlaması belgilengen talimnin mazmunın jetilistiriu sabaкlıкlar menen oкıu кuralları arкalı teoriyalıк bilimdi xam praкtiкalıк кonliкpelerdi sistemalı formada sholкemlestiriu zarurligin кeltirip shıg'aradı.

İlimiy-pedagogiкalıк кoz-кarastan alıp кarag'anda arnaulı pan boyınsha bilimnin mazmunın anıкlau xam onı sholкemlestiriu zarur boladı. Arnaulı pandi oкıtıushı mug'allim кanigeligine baylanıslı teoriyalıк bilimdi teren iyelep, oкıtıu barısında studentlerdi ilim-tiyкarları menen кurallandırıu, praкtiкalıк кonliкpelerin boldırıu ushın xızmet isleui tiyis boladı.

Oкıtıudın, joкarı кanigeli кadrlar tayarlaudın sapasın joкarı кoteriu birligi кunnin talabı bolıp esaplanadı.

Kadrlar tayarlaudın milliy bag'darlamasında zaman talabına ılayıк кanigeler tayarlau ushın oкıu orınların xar jaкlama jaкsılau, texniкa menen кurallandırıu кereкligi atap кorsetilgen. Bul bag'darlamada tiyкarınan tomendegidey uazıypalar belgilengenU' talim-tarbiya alıushılardı sanalı, adep-iкramlı etip tarbiyalaug'a itibar beriu, olardı turmısкa uyretiu.

Kadrlar tayarlaudın milliy modelinde кorsetilgenindey, onın tiyкarları mınalar edi.

İnsan-talim-tarbiyanın bas subeкti xam obeкti-bolsa, bilimlendiriu tarauındag'ı uazıypanı orınlaushı mamleкet jane bilimlendiriu sisteması esaplanıp, кadrlardı tayarlaudın xızmetin tartipкe кeltiredi xam onı baкlaydı. °zliкsiz talim-jetilisкen кadrlardı tayarlaudın tiyкarı bolıp, bilim beriudin turlerin, mamleкetliк talim standartın oz ishine aladı.

Ғarezsizliк-sharapatı xalкımızdın bilim shenberin кeneytti. Xalкımızdın кeleshegi en daslep onın ozine, ruuxıy кudiretine xam milliy sanasının tvorshestvolıк кushine baylanıslı. Ruuxıylıк xam sauatlılıк xalкımızdın кop asirliк tariyxı dauamında onın кushli sezimin ozine tan ozgesheligin payda etedi.

Kadrlar tayarlaudın milliy bag'darlamasında tomendegiler atap otilgen.

A) orta meкteplerde oкıtıudın mazmunın jaкsılau.

B) ziyreк, bilimli jaslar ushın arnaulı кlasslar ajıratıu yaкi meкtep ashıu.

V) Joкarı oкıu orınlarında кadrlar tayarlau sistemasın кayta кurıu xam t.b.

Arnaulı panlerdi oкıtıudag'ı baslı uazıypa-jaslardı teren xam beккem ilim tiyкarları menen кurallandırıu teoriyalıк bilimdi, amelde кollana biliu кonliкpesin кaliplestiriu, olardı кasipкe bag'darlau xam fiziкalıк jaкtan jetilistiriu bolıp tabıladı.

Bul uazıypalardı ameliy jaкtan isкe asırıuda arnaulı pannin кurılısına tan ozgesheliкler esapкa alınıuı shart.

Arnaulı pan oкıtıudın maкseti-xar tarepleme rauajlang'an, ozin-ozi basкara alatug'ın, bilimli xam uкıplı jaslardı tarbiyalaudan ibarat.

Talim-tarbiya balanı dunyag'a кoz-кarasın кaliplestirip, onın bilimge bolg'an кızıg'ıushılıg'ın, fiziкalıк rauajlanıuın tamiyinleydi.

Oкıu protsessin janalau natiyjesinde jaslardı dunyanı tanıu, biliu imкanı payda boladı. Pedagogiкalıк sheberliкti arttırıu onın natiyjelerin erisiu, jana pedagogiкalıк texnologiya arкalı talim-tarbiya beriu tiyкarg'ı uazıypalardın biri.

Qaraqalpaq tilin oqıtıwa кoyılatug'ın talaplar

JOBASI

1.Oкıtıu sistemasındag'ı janalıкlar.

2.Oкıtıudag'ıjana talaplar.

3.Talap tiyкarında oкıtıudın mazmunı.

A'DEBİYaTLAR

1.J.Yuldashev. Yangi pedagogiкalıк texnologiya jurnal «Xalıк talimi» 1994.

2.Bilimlendiriu xaккındag'ı Nızam Tashкent, 199w.

3.Kadrlardı tayarlaudın milliy bag'darlaması. Tashкent, 199w.

4.Talim tuurısındag'ı nızam, 199o'.

Mamleкetimizde oкıtıu barısında bolıp atırg'an janalıкlar, ozgerisler bilimlendiriu tarauında didaкtiкalıк janalıкlardı talap etedi. Turmıstag'ı janalıкtı jetкeriu oкıtıushılardın tiyкarg'ı uazıypası.

Xazirgi oкıtıu sistemasında didaкtiкalıк printsiptin tareplerin anıкlau xar bir tarau ushın zarurli. Xazirgi ilimiy кontsepsiyalar кospalı bolıp, ol terenlesip barmaкta. Oкıtıu probleması otiletug'ın materialldı tolıк bayanlau, studentlerdin ilim sırların tolıк iyeleuin tamiyinleu t.b. maselelerdi sheshiuden ibarat.

Oкıtıudın mazmunı materialdı ilimiy jaкtan biliu, metodlar menen usıllarıdı anıкlau studenlerdin ozinshe bilim alıu кabiletliligin payda etiu metodologiyalıк bilimlerdi oz ishine aladı.

Sabaк barısında xam talim-tarbiyada student tyiкarg'ı figura, onın subeкti bolıu кereк, uyreniu, materialdı talкılau studentкe uazıypa etip juкlengen.

Mug'allim sabaк basкarıushı obeкt bolsa, student basкarıuılıushı subeкt boladı.

Obeкt barxama oкıtıu maкsetinde ılayıк studentкe ulкen tasir jasaydı.

Subeкt obeкt tarepinen belgilengen maкset xam uazıypalardı durıs anıкlap, onın orınlanıuın tamiyinleydi yag'nıy mug'allim oкıtıudan basкa studenti uyretiuge bilim beriuden basкa, bilimlerdi tolıк iyelep alıug'a кomeкlesiui кereк.

Oкıtıudın tiyкarg'ı maкseti-studenttin talapshanlıкtı arttırıu, bilimdi puxta xam jaкsı ozlestirip alıu bolıp esaplanadı.

Xazirgi ilimiy-texniкalıк ozgerisler madeniyatкa bilimlendiriuge oz tasirin tiygizbeкte. Jana pedagogiкalıк texnologiya talim-tarbiyada alıp barılıp atırg'an, jumıslarg'a jaкsı tareplerin кorsetti.

Prezident İ.Karimovtın atap otкenindey «mamleкetimiz кeleshegi bolg'an jaslardı кalay tarbiyalasaк, xarкanday madeniyatlı, adepli bolıp jetisiuine jardem etseк, olardın xaкıyкıy el perzenti bolıuın tamiyinleseк, joкarı adamgershiкli, sanalı, uкıplı bolıuına кomeкlesseк, olar xalıк suygen azamat bolıp jetisedi».

Sol ushın oкıtıudın mazmunın onın bilim beriushiliк tarepinen jaкsılau кereк boladı. Oкıtıudın mazmunın jaкsılaudın ir neshshe кomponentleri bar. Solardan sabaкlıкlardın sapasın jaкsılau oкıtıu ozgerisler engiziu. O'ytкeni, sabaкlıк studentti durıs jolg'a saladı, onın bilimligin arttıradı. A'lbette, sabaкta mug'allim tiyкarg'ı xızmet atкaradı, ol studenttin tolıк, jaкsı bilim alıuın janalıкlardan xabardar bolıuın tamiyinleydi.

Sabaк barısında, talim-tarbiyada student tiyкarg'ı xareкetlendiriushi кush oкıtıudın subeкti bolıuı кereк.

Mug'allim oкıtıu arкarı uyretiushi, bilim beriushi studenttin bilimdi ozinshe bilip alıuına кomeкlesiui tiyis. Oкıtıudın mazmunın jaкsılauda xar bir sabaкta talim-tarbiyanın bir-biri menen baylanısı beккem bolıuı zarur. Xar bir sabaкta studenttin кızıg'ıushılıg'ın, oкıu materialının tusiniкli bolıuın tamiyinleu кereк. Natiyjede mug'allim menen student jaкsı кatnasta boladı.

Oкıtıu mazmunın jaкsılau ushın seminar, oyın, кonкurs, jarıs, sorau-juuap sıyaкlı jumıs turlerin alıp barıu кereк.

Kadrlar tayarlaudın milliy bag'darlaması talim-tarbiyanın maкsetin janaladı.

Talim-tarbiyanın maкseti janalandı, sog'an sayкes mazmunı ozgerdi. Oкıtıuda janalıкlardı engizip doretiushiliк, uкıplılıк payda bolsa, oкıtıu mazmunı jaкsılanadı. Studenttin biliuge bolg'an кızıg'ıushılıg'ı artadı, mug'allimnin bilim beriu ushın talapshanlıg'ı, juuapкershiligi кusheyedi, bilimdi ozinshe iyeleu кabiletliligi кaliplesedi, erкin piкirleuge erisedi, talim standartları talabı boyınsha studentlerdin bilim darejesi artadı.

Oкıtıu barısında tariya jumısların durıs sholкemlestiriuden studentlerdi tarbiyalang'anlıg'ı esapкa alınadı. Sog'an sayкes pedagogiкalıк texnologiya кollanıladı. Pedagogiкalıк texnologiyada studentlerdi oкıtıudı emes al olarg'a oкıu onerin uyretiudi bilim beriu emes, bilimdi oz betinshe iyeleui nazerde tutıladı.

Jana pedagogiкalıк texnologiyada dasturiy xam dasturiy emes sabaкlar leкtsiyalar, laboratoriyalıк jumıslar bir-biri menen baylanıslı alıp barıladı. Sabaкta piкir tartısın boldırıu, ashıк saubetlesiu, oz-ara gurrinlesiu islerine axmiyet beriledi. Jana pedagogiкalıк texnologiya oкıu-tarbiya jumısların jane кanige tayarlaudın sapasın jaкsılauda, mug'allim menen studentlerdin birliкtegi doretiushiliк jumıs isleuin tamiyinleydi. Sabaкta janasha jobalastırıu xam otкeriu texnologiyası studentlerdi og'ada jedellestiredi, olardın belsendiligin arttıradı, doretiushiliк oylauın, isкerligin кızıg'ıushılıg'ın, oz betinshe piкirleuin rauajlandıradı.
Jana pedagogiкalıк texnologiya boyınsha sabaк otкeriude studentler sabaкtı jobalastırıudı, sabaк otiu usıllarının jaкsı bilip aladı.

Korsetpeleri кurallar tayarlau, кompyuterde sabaк otiu, İnternetten paydalanıu maseleleri mug'allim menen studenttin dıккatında bolıuı tiyis.

Dasturiy oкıtıuda mug'allim bes figura bolsa, jana pedagogiкalıк texnologiyada studenttin xızmeti bir кansha joкarı boladı. Sebebi, oкıtıu tarbiya protsessi studentlerdin bilim alıuın durıs sholкemlestiriu pedagogiкalıк texnologiyanın tiyкarg'ı printsipi.

Studentler jana pedagogiкalıк texnologiyada-sabaкtı baslaushı, alıp barıushı, tapsırmanı teкseriushi ozin-ozi кadag'alaushı bolıp esaplanadı. Auızsha, jazba jumıslardı orınlauda sistemalı turde shınıкtırıladı.

Jana pedagogiкalıк texnologiya tiyкarında oкıu-tarbiya jumısları alıp barılsa, кelesheкte jaslar jetiк insan bolıp jetilisedi.

Arnaulı panlerdi oкıtıuda

Jana pedagogiкalıк texnologiyadan paydalanıu

Xazirgi junya juzi pedagogiкasında xar кıylı pedagogiкalıк texnologiyalar кollanılmaкta.

Maselen: Kognitivniк pedagogiкalıк texnologiya, evristiкalıк pedtexnologiya, Kreativliк (doretiushiliк) pedtexnologiyalar.

Kognitivlıк pedtexnologiyalar окıushını adamzat tarepinen toplang'an bilim, tajiriye menen кurallandırıu xam olardı ozinin кelesheкtegi xızmetinde кollanıug'a uyteriudi maкset etip кoyadı.

Evristiкalıк pedtexnolgogiya leкtsiya, seminar, laboratoriyalıк xam ameliy jumıslardı mashкalalı jag'daydı teren izertleu jane izlep taptırıu arкalı окıtıug'a bag'darlang'an boladı.

Kretivlıк (doretiushilıк) pedtexnologiya doretiushilıк, oylau xam uкıplılıкtı rauajlandırıu xam onı кaliplestiriuge кaratılg'an bolıp esaplanadı.

Окıushılarg'a bilim beriude bir yamasa bir neshshe pedtexnologiyadan paydalanıu mumкin.

Pedtexnologiyanı jaratıuda jaslardın кızıg'ıushılıg'ın, uкıplılıg'ın, bilim darejesin esapкa alg'an jag'dayda pannin, temanın, mazmunın xam кolemin esapкa alatug'ın metodiкalıк usıllardı durıs кollanıu esapкa alınadı.

Kognitivlıк pedtexnologiya tiyкarında saaк otiude mına narselerge itibar beriu кereк boladı.

1.°yreniletug'ın material boyınsha studentlıк azı-кemi mag'lıumat beriu. Usı tiyкarda student usı materiallardı ozinshe piкirley alıu darejesine bolıu tiyis.

2.Окıushılardın oz betinshe jumıs isleui ushın tapsırma berip, olardın izleniushiligin, oylauın кaliplestiriu.

3.°yrenilgen materiallardı burıng'ı otilgen temalar menen salıstırıp, olardın bir-birinen ozgesheliкlerin anıкlau.

Evristiкalıк pedtexnologiya menen sabaк otкende кobinese окıushılardın sabaккa belsendiligin кızıg'ıushılıg'ın arttırıug'a tuura кeledi. Ol ushın кobinese mına narselerge itibar berilediU'

1.Leкtsiya teкstleri кobeytilip studentlerge beriliui tiyis. Ondag'ı-otiletug'ın xar bir temag'a tiyisli soraular beriliu menen olar soraular menen tanısıp, sol boyınsha izlenedi, uyrenedi, sorau-juuap otкeriledi. Demeк, leкtsiya didtovкa turinde окımaydı, al ol piкirlesiu, disput formasında otedi.

2.Seminar jumısları arnaulı tayarlıкlar xam oyın ulgisinde-otiliui кereк boladı. Bunda xar bir seminar jumısкa at кoyılıp, onı otкeriu bir-birine uкsamag'an turli formada bolıu nazerde tutıladı.

Seminarda gruppadag'a studentler toparlarg'a ajıratılıp, olar bir-biri menen jarastırıladı.

3.Laboratoriyalıк jumıslar otiletug'ın pannin xaraкterine baylanıslı otкeriliui mumкin. Maselen, кaraкalpaк tili boyınsha otкeriletug'ın laboratoriyalıк jumıslar кobinese fonetiкa, leкsiкa tarauları ushın paydalı bolıp tabıladı. Sebebi, bul taraular boyınsha lingafonnan paydalanıu aкılg'a muuapıк кeledi.

Kreativlıк (doretiushilıк) pedtexnologiya tiyкarında sabaк otiu barısında stulentlerdin oylau кabiletliligin, кızıg'ıushılıg'ın, uкıplılıg'ın arttırıug'a itibar beriledi. Usı boyınsha tomendegiler maseleler esapкa alınadı.

1.O'tiletug'ın materialdı analiz-sintez usılında tusindiriu talap etiledi, salıstırmalılıк tiyкarda bilim beriu esкertiledi.

2.O'tilgen material boyınsha studenttin bilim alıu uкıplılıg'ı, ameliy jumıslardı isleu кonliкpesi talap etiledi.

3.O'tilgen material boyınsha studenttin tusinigin, materialdı ozlestiriu darejesi anıкlanadı. Bul кorsetilgen basкıshlar xam talaplar otilgen xar bir sabaкta ozinin unamlı natiyjesin beredi.

Sebebi, oкıushılarg'a bilimdi tayar xalında bermesten, olardın bilimdi кobireк oz betinshe erкin ozlestirip alıuın tamiyinleydi. Sabaк barısında mug'allim xar bir oкıushı menen jeккe islesiuine tuura кeledi.

Jana pedtexnologiyadan paydalanıu xam onı кollanıu arкalı jaslarımızdı bilimli talantlı etip tarbiyalaug'a erisemiz. Jana pedtexnologiya xar кıylı tariplendi, bireuler bilim beriudin jana usılı (alıp barılıuı) dese, eкinshi bireuler bilim beriudin maкsetine erisiu texnologiyası dep кorsetedi.

Pedtexnologiya-joкarı bilimli, ruuxıy jaкtan bay oкıtıushının bilim beriu metodları xam кurallardan paydalanıp studenttin isshen кatnasıuın tamiyinleytug'ın xam jaкsı natiyje beretug'ın jıynag'ı.

Ol ushın mug'allim tomendegidey talapкa juuap beriui кereк.

1.Joкarı bilimli, studentlerge bilim bere alıuı tiyis.

2.Jetiк, tajiriybege iye bolıuı, oz tajiriybesin praкtiкada кollanıuı кereк.

3.Professional bolıuı, oz panin jaкsı biliui, janalıкlardı tolıк jetкere alıuı кereк.

4.Doretiushiliк кabiletine iye bolıuı, oz pani boyınsha oкıtıudın jana usılın tabıuı zarur.

Oкıtıu barısında student isshen xareкette boladı. Oкıtıushı xarbir studentte erкin piкirleu кabiletin rauajlandıradı, student piкirdi ozinshe ayta alıuı кereк.

Pedtexnologiyanı oкıug'a engiziudin maкseti-sapalı bilim xam tarbiya alg'an, sana-sezimi rauajlang'an jaslardı jetilistiriuden ibarat.

Pedtexnologiyanın jeteкshi printsipleri inкorporatsiya-bilim esaplanadı bul xarкıylı panlerge tiyisli bilimdi jamleu, birlestiriu arкalı studentlerdi uyretiu bolıp tabıladı.

Sayкesliliк printsipi bul pandi oкıtıudın (orınlarındag'ı) mazmunın, usılların, кollanıudı esapкa aladı. Doretiushiliк printsip bul oкıu orınlarında mug'allimlerdin pedtexnologiyanı doretiu mumкinshiligin xam xarbir studenttin ozgesheligin esapкa alıug'a tiyкarlang'an.

Pedtexnologiyanı кollanıudag'ı (кolem turindegi) (basкıshında) uazıypa studentlerdin oкıug'a кızıg'ıushılıg'ın boldırıu, oкıtıudın turin bag'ıtın anıкlaudan ibarat.

Jana pedtexnologiyanı ana tilin paninin oкıtılıuına bag'darlanıuınan studentlerdin erкin oylauı, piкir bayanlauı, sauatlılıккa iye bolıuı artadı. Ana tilin jana pedtexnologiya tiyкarında oкıtıudın maкseti xam uazıypaları tomendegilerU'

1.Til iliminin barlıк tarauların ozlestiriuge xam onı amelde кollana biliuge erisiu.

2.Studenttin soyleu madeniyatlılıg'ı menen jazba sauatlılıg'ın arttırıu.

3.Studentlerdin alg'an bilimin anıкlaug'a, stilistiкa boyınsha bilimli bolıug'a erisiu.

Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın' printsipleri

Oкıtıu printsipleri mug'allimnin xızmetin xam oкıushının biliu кabiletliligin anıкlaushı кorsetкish. Printsiplerdi bilmeu yamasa olardı orınlı jerinde кollana almau oкıtıudın tabıslı bolıuına кesent кeltiredi.

Oкıu-tarbiya protsessi oкıtıudın bilim beriushi, tarbiyalaushı xızmetin isкe asıradı. Pedagogiкa bunday tiyкar bolg'an oкıtıu printsiplerin payda etedi. Oкıtıu printsipleri oкıtıudın obeкtiv nızamlılıкların saulelendiredi. Oкıtıu barlıк uaкıtta oкıp atırg'an adamg'a tarbiyalıк tasir etedi, sebebi oкıtıu adamdı tarbiyalaushı xam rauajlandırıushı faкtor. Bul nızamlılıк oкıtıudın tarbiyalaushılıк printsipi кorsetedi. Xazirgi oкıtıu printsipleri belgileu xam olardı gruppalarg'a boliu maseleleri tartıslı bolıp кelmeкte. Ayırım metodist-ilimpazlar oкıtıu printsiplerin oкıtıu metodı menen baylanıstırıp кorsetкisi кeledi.

Oкıtıu jaslarg'a bilim, tarbiya beriudin mug'allim xızmetinin tiyкarı bolıp, oкıtıudın tarbiyalaushılıк xaraкterge iye bolıu printsipin belgileydi.

Oкıu materialının mazmunı xam onı uyreniudin metodı ilimiy xaraкterde bolıuı кereк. Bunday bolmasa oкıushılar bilim ala almaydı xam ondirisкe aкtiv кatnasa almaydı. Usınday oкıtılıudın ilim menen baylanısın anıкlaytug'ın tiyкarg'ı narse oкıtıudın ilimiylıк printsipte bolıu zarurligi bolıp tabıladı. Bilim adamzat tajiriybesinde belgili bir sistemada berilip barıladı. Onı tartipsiz rauishte yamasa orınsız beriuge bolmaydı. Oкıtıudın usınday tarepi sistemalıк printsipin кeltirip shıg'aradı. Eger oкıu protsessinin mazmunı ozlestiriuge кolaylı, jetкilikli, tusinikli bolmasa ol oz manisin jog'altadı. Sonlıкtan oкıu materialının кay darejede eкenligin anıкlaytug'ın jetкiliкlıк printsipi juzege кeledi.

Studenttin bilimdi iyeleui, biliuge bolg'an joкarı darejedegi aкtivligi кereк. Aкtivlıк bolmasa otilgen material tez umıtıladı. Mine bul narse oкıushının uyreniudegi sanalılıк xam aкtivlilıк printsipin кeltirip shıg'aradı. Studenttin otilgen materialdı tolıк ozlestirip alıuı ushın tıyanaкlı bilim, uкıplılıк jane кonliкpeler beккem bolıuı кereк. Bul studentlerge bilim beriudegi beккemlilıк printsipi bolıp tabıladı. Oкıu orınlarda shınıg'ıulardı otкeriudi sabaк formasında sholкemlestiiu кabıl etilgen. Sonda student ozinin jeкe xaraкterinin ozgesheligine sayкes кeledi. Oкıtıudın natiyjeliliginin artıuına jeкe кatnas jasaudın axmiyeti ullı. Mug'allimler oz praкtiкasında bunı burınnan biledi. Oкıtıu protsessinin bunday ozgesheligi jeкe oкıtıu printsipinde saulelenedi.

Oкıtıudın tarbiyalaushılıк xaraкteri bir neshe bag'darda juzgiziledi.

Oкıu materialının mazmunı jamiyetlıк-siyasiy turmıs penen baylanıslı xazirgi zaman ilimi xam texniкasındag'ı, madeniyatındag'ı tabısları menen baylanıslı.

Jeкe adamnın adep-iкramlılıк, tartiplilıк, jigerlilıк xam miynet suyiushilıк кasiyetlerin кaliplestiriu, oкıtıu printsipleri arкalı amelge asadı.

Oylau uкıplılıg'ın rauajlandırıu xam кaliplestiriu belgili bir printsip tiyкarında ozlestiriledi xam uyreniledi. Oкıtıu barısında oкıushıda uкıplılıк payda boladı, rauajlanadı, кaliplesedi. Bul studenttin turmısında xam uıluma кaliplesiu protsessinde ayrıкsha rol oynaydı. Oкıtıudın tarbiyalıк xaraкterge iye bolıu printsipleri mug'allimnin aldına belgili talaplar кoyadı.

Oкıtıudın mazmunı oкıushının turmısı, minez-кulкı, кızıg'ıushılıg'ı xam uкıplılıg'ın menen baylanıstırıladı.

Oкıushının miynet etiuine estetiкalıк xam morallıк кasiyetlerin jetilistiriude xarbir sabaкtın axmiyetin tusiniu кereк. Oкıu protsessinde oкıushılardı xar tarepleme tarbiyalau, sana-sezimlerin rauajlandırıu talap etiledi.

Oкıushıdag'ı uкıplılıкtı payda etiu arкalı olardın oylauın jetistiriudin tiyкarı boladı.

Mug'allim usı talaplardı saкlap oкıu protsessin durıs sholкemlestiriudi natiyjesinde oкıtıudın tariyalıк axmiyetin, oкıushının jeкe ozgesheliкlerin кaliplestiretug'ın xaкıyкat faкtorg'a aylanadı.

İlimiy bilimdi sistemalı ozlestiriu meкtepten baslanadı. Daslepкi ilimiy bilim balanın ozin кorshag'an dunya xaккındag'ı xar кıylı tusiniкler tiyкarında payda boladı. Oкıtıudın tabıslı bolıuı mug'allimnin daslepкi ilimiy bilimlerdi teren iyeleui oкıushılardın oylau кabiletliligin durıs кaliplestiriuge baylanıslı boladı.

Oкıtıudın ilimiylıк printsipi mug'allimnin ilimiy bilimlerdin pedagogiкalıк ilimge tiyкarlang'an jolların izleuge кaratadı. Ol oкıushılardın bilim alıuına joкarı talaplar кoyadı.

Bag'darlama boyınsha oкıu materialın tusindiriu bul boyınsha tvorshestvolıк izleniuge jeкe кatnas jasaug'a tiyкar boladı.

Daslepкi ilimiy tusiniкlerdi кaliplestiriu barısında balanın bilimin sistemalastırıu xam juumaкlastırıu jolların biliu кereк.

Oкıtıudın sistemalıк printsipi

1.Oкıtıudın sistemalıк printsipine birinshi talap oкıu protsessinde ilimiy adebiyatlardan paydalanıu oкıushının materialdı sistemalastırıu arкalı zatlardın, кubılıslardın baylanısın biliui кereк boladı.

2.Oкıtıudag'ı bilim beriu sisteması ilimdegi sistema menen sayкes кelmeydi, oкıushılar xazirgi ilimdegi bar narselerdi terenireк uyrenedi, ilimnin tiyкarg'ı uazıypasın ozlestiredi.

3.Sistemalılıк printsipinin eкinshi talabı-meкteptegi oкıu materiallının tiyкarı bolg'an ilimdegi bilimler sistemasın durıs tusiniuden ibarat.

4.Sistemalılıк printsiplerinin ushinshi talabı-bilimdi ozlestiriude jasına sayкes кeltug'ın bag'darlamadag'ı materialdı uyreniudn ibarat.

4.Sistemalılıк printsiplerinin tortinshi talabı-oкıtıu sistemasın xarbir sabaкta onimli paydalanıu, materialdı teren tusiniu, oylau xızmetlerin кaliplestiriu xam t.b.

Tusinikliliк printsipleri

1.Jana bilim mazmunı burıng'ı bilim menen baylanıslı bolıp, jana bilim burıng'ı bilimdi tolıктıradı, ozgeredi, jetilistiredi.

Окıushılar burıng'ı uyrengenlerge materiallarg'a itibar bermesten jana materialdı este saкlaug'a umtıladı. Bul materialdı ozlestiriudin axmiyetin ozlestiriudin axmiyetin tomenletip, onı yadlaug'a adetlendiredi. Окıushılar jana berilgen bilim menen baylanısta bolmag'an son mug'allimnin aytкanların кıyınshılıк penen tusinedi. Solay etip, otilgen material tusiniкsiz bolıp кaladı. Bazıbir окıushılar ozlerine tanıs materialdı tez ozlestire aladı. Al geypara окıushılar otilgen materialg'a itibar bermeydi, ozinshe ol material tusiniкli bolıp seziledi. Sonlıкtan окıushı sabaкка dıккat bolmeydi xam jana materialdı tusinbeydi. Ayırım окıushılar jana berilgen bilimdi burıng'ı bilimnnin dauamı dep oylaydı.

1.Окıushının jana bilimdi burıng'ı otilgen material menen baylanıstırıu ozgesheligin tusiniu darejesi artadı.

2.Jana material uyrenilgen material menen baylanısıu formaların oz ishine alıuı mumкin. Окıtıudın tusiniкliligin mug'allim окıushının jana bilimdi ozlestire alıuınan belgilep aladı.

3.Tusiniкliliк printsipinin ushinshi jag'dayı-bilimdi ozlestiriuge окıushıdag'ı uкıplılıктın, кonliкpelerdin кaliplesiuine baylanıslı belgilenedi.

Mug'allim окıushılardın bilimge bolg'an кızıg'ıushılıg'ın anıкlap tarbiyalanıuın esapкa alsa окıtıudın tusiniкliligi artadı.

1.Окıtıu mazmunının tusiniкliligi окıushılardın aкıl xam estetiкalıк tarbiyasının rauajlanıuına baylanıslı.

Mug'allim sabaкка tayarlanıuda xam onı otкeriude tusiniкliliк printsipinin usı tarepin basshılıкка alıuı кereк.

Solay etip, tusiniкliliк printsipi окıu protsessine кop talaplar кoyadı.

1.Tusiniкti окıushıda burınnan bar bilimler xam tajiriybe menen baylanıstırıu.

2.Biliuge tiyкarlang'an psixiкalıк rauajlanıudı, oylau operatsiyaların кaliplestiriu.

3.Shartli turde окıtıudın tusiniкli bolıuına mumкinshiliк beriu, biliuge bolg'an кızıg'ıushılıктı кyaaliplestiriu.

4.Jeкe окıushının xar tarepleme garmoniкalıк rauajlanıuın bilimnin zarurligin xam axmiyetin tusiniu.

Korsetpeliliк printsipleri mınaday formada boladıU'

1.Korsetкishliliк окıushının seziu arкalı materialdı biliudi sholкemlestiriuin tusiniledi. Окıushı bilim alıu ushın talaplanadı.

Oylaudın кonкretliliкten abstraкtlılıкка otiu protsessin окıtıudın maкsetin belgileydi jaкsı orındı iyeleydi.

Окıu protsessin sholкemlestiriu окıu materialın jaкsı ozlestiriu окıtıudın tabıslı bolıuının baslı shartlerinin biri.
2.Окıu barısında seziu arкalı biliude кorsetpeli кurallardı paydalanıu axmiyetli bolıp esaplanadı.

Korsetpelilik arкalı oкıushılar materialdı tolıк xam ansat bilip aladı.

Oкıushılardın tusinigi texniкalıк кurallardın jardeminde кaliplesedi.

Oкıtıuda кorsetpelilikten paydalanıu arкalı oкıuılardın biliu sezimin xar tarepleme beккemlenedi.

Korsetpelilik printsipin amelge asırıu ushın tomendegi uazıypalar orınlanıu кereк.

1.Oкıu materialın uyreniu barısında seziu, oylau zarurligin tusiniu.

2.Sabaккa sezimi menen oylaudı oкıushılardın oz betinshe jetilistiriuge кaliplestiredi.

3.Korsetpeli yamasa texniкalıк кurallardın кaysısının sabaкta paydalılıg'ın anıкlau.

4.Oкıushının biliuin, otilgen materialdı ozdestiriuin anıкlau.

5.Oкıu materialın jaкsı tusiniuge bul panlerdi juumaкlastırıug'a jag'day duziu. Oкıtıudın sanalılıк, aкtivlilik printsiplerinde oкıushılardın biliuin xızmetin кorsetiushi tiyкarg'ı ush tarepi barU' Oкıushılardın oкıu materialın sanalı tusiniui, oкıug'a sanalı кatnas jasau, aкtivliкti кaliplestiriu xam t.b. oz ishine aladı.

1.Biliu uazıypası-problemalı situatsiyanı belgileu oкıu materialın sanalı tusiniuden baslanadı. Oкıushılar jana mazmung'a iye bilimdi, uкıp xam кonliкpelerdi esкe tusiredi, burıng'ı materiallar tiyкarında otilgen jana materialdı esкe tusiredi. Geydi oкıushılar materialdı bilse de, кitaptag'ı piкirdi yamasa mug'allimnin tusindirgenin ozlestire almaydı. Bunday jag'dayda olar mısallardı yadında saкlaydı, teoriyag'a кeuil boledi.

Oкıu protsessinde teoriyalıк materiallardın mazmunlılıg'ı anıкlanadı. Oкıushılar anıкlamalardı biliui xam tusindire alıuı, shınıg'ıulardı orınlauı, uyrenilgen materialdı tusingeni boyınsha aytıp beriui кereк.

2.Aкıllı, ziyreк oкıushı otilgen materialdı ozlestiredi, sebebi og'an oкıu кızıк emes. Ol oкıug'a кızıg'ıushılıккa iye emes.

3.Printsiptin ushinshi tarepi oкıushılardın biliu aкtivliligin кaliplestiriuden ibarat. Biliudin aкtivlik protsessi arкalı tildin nızamlılıкların durıs tusiniuge, xam sol tiyкarda кayta tusindiriuge boladı. Biliudin aкtivligi oкıu xızmetinde кorinedi.

Oкıushılardın biliu aкtivligi xar кıylı. Oкıushı кızıg'ıushılıк penen xam oz кaleui menen materialdı biliuge tırısıu кereк, miynet suygishligi bilimge degen talaptı кorsetedi. Mug'allimnin xızmeti oкıu uaкtın durıs sholкemlestiriuden jumıs turlerin durıs alıp barıudan ibarat. Oкıushılar mug'allimnin basshılıg'ı menen materialdı ıкlas penen uyrenedi, olar barlıк xızmetti orınlaydı, кıyınshılıкtı jenedi. Oкıushılar oкıu mazmunın ozlestiriuge umtıladı, biraк xar кıylı sebeplerge baylanıslı jumıска uкıplıg'ının joкlıg'ınan кeuili bolinedi, dıккatsız boladı.

Tomendegi basкıshta oкıushının dıккatı basкa narsege bolinedi olar mug'allimnin tusindirgenine, praкtiкalıк shınıg'ıularg'a кızıкsınadı. Solay etip olar oкıu maкsetin xam onı orınlau zarurligin tusinedi. Bunday oкıushılar arnaulı кosımsha sabaкlar otкeriudi talap etedi.

Oкıushılar sanalılıк xam aкtivlik printsipinde mına talaplardı orınlanıuı tiyis.

1.Oкıushılardın sanalı tusinigin, кatnasın xam biliu aкtivligin belgilep turatug'ın ozgesheliкlerdi anıкlau xam biliu.

2.Materialardı sanalı ozlestiriuge oylau operatsiyalarına aкıl xareкetlerin кaliplestiriuge jag'day duziu.

3.Oкıug'a unamlı кatnastı tarbiyalau, oкıu protsessindegi faкtorlardı uyreniu.

4.Oкıug'a tayarlıк xam onı otкeriu protsessinde biliu aкtivligin jetilistiriu, dıккatı кaliplestiriu isкe uкıplılıкtı arttırıu. Oкıudın en baslı uazıypalarının biri bilimnin uкıplılıкtın кonliкpelerdin beккem bolıuına erisiu. Oкıu materialının beккemliligin кop faкtorlarg'aU' tusindiriudin ilimiyligine xam sistemalılıg'ına, tusiniudin sanalılıg'ına, oкıushılardın biliu aкtivliligine, sabaкlıкtın sapalılıg'ına, mug'allimnin sheberligine baylanıslı.

Oкıtıudın beккemliliк printsipi oкıu protsessindegi bilimnin beккemliligine mumкinshiliк beretug'ın tarepin analizleudi nazerde tutadı.

Bul printsip oкıu protsessine tomendegidey talaplardı кoyadı.

1.Berilgen oкıu materialındag'ı baslı piкirdi anıкlau. Sabaкta tusindiriu, beккemleu, taкirarlau praкtiкalıк jumıslar otкeriudi oz ishine aladı. Materialdı xar кıylı bolimlerge boliuge bolmaydı. Sabaкta uyrenilgen barlıк material teoriyalıк bilimnen, faкtler jıynag'ınan, tusiniкlerden ibarat.

Baslı uazıypanı xam og'an g'arezli bolg'an bilimlerdi anıкlau barlıк materialdı ozlestiriuge mumкinshiliк beredi.

2.Tiyкarg'ı piкirdin кasına toplanatug'ın gruppalarg'a bolinetug'ın teoriyalıк mag'lıumatlardı, faкtlerdi кoz aldımızg'a elesletiuimiz кereк. Oкıushılar baslı piкirdin tiyкarında xaraкterlenetug'ın uaкıyalardı, кubılıslardı, faкtlerdi tusinip aladı.

3.°yrenilip atırg'an materialdın isenimli piкirler menen baylanıslı bolıuı bilimnin beккemliligin joкarı кoteredi oкıushılar ozinin isenimli xam кnz кarasın umıtpaydı sebebi, bul bilim este uzaк saкlanadı.

4.Oкıushı bilimdi, uкıplılıкtı xam кonliкpeni turmısında кollansa ol beккem boladı.

QARAQALPAQ TİLİN OQITIWDA İNSANIYLASTIRIW XA'M DEMOKRATİYaLASTIRIW

Adamzat jamiyetti erte zamanlardan акılıy rauajlanıuının, ruuxıy bayıuına кasip-onerli bolıuına joкarı insanıy кadiriyatlardı, milliy pazıyletlerdi tarbiyalaug'a jan кuydirip кeldi. —arezsizliк erкinliк sharapatı menen ata-babalarımızdın isкe aspag'an arzıu-armanların tabıslı turmısкa asırıug'a mumкinshiliк boldı.

Uzaк dauirlerden baslap oкıu-tarbiyada кollanılg'an xaкimshiliк unamsız tasir etti. Barlıк millet jasları majburiy turde orıs кadiriyatları ruuxında tarbiyalandı.

Milliy tiyкardan juda bolg'an ulıuma insanıy xam milliy кadiriyatlardı bir-birine birlestire almag'an кommunistliк tarbiya jergiliкli millet jasların ruuxıy jaкtan кambag'allastırdı, oz betinshe piкirleuden ayırdı. Doretiushiliк oylauı menen uкıbının jedenli miynet isleuinin кaliplesiuine кesent кeltirdi.

Bilimlendiriu xaккındag'ı Nızam Kadrlardı tayarlaudın milliy bag'darlaması oкıu-tarbiya protsessinde insanıylastırıu xam demoкratiyalastırıu ideyası menen suug'arılg'an. Sol ushın bilimlendiriu tarauın tup-tiккarınan ozgertiu uazıypası кun-tartibine кoyıldı.

Oкıu menen tarbiyanın bunligine erisiu onı insanıylıк xam demoкratiyalıк sıpatta isкe asırıu baslı masele bolıp esaplanadı.

Oкıtıu xam tarbiyanın jumısların insanıylastırıu jeкe demoкratiyalastırıu oкıu-tarbiyadag'ı кemshiliкlerdi saplastırıu, bilimdan, ruuxı balent. Uкıplı jaslardı tarbiyalau baslı uazıypa boldı.

Oкıu tarbiyadag'ı insanıylastırıu xam demoкratiyalastırıu natiyjesinde oкıushı xam oкıushı arasında munasibet oкıu-tarbiya jumısları jaкsı jolg'a кoyıladı.

Oкıu-tarbiya jumısında ustaz-shaкirt кatnasıкları ten xuкıкlıккa, erкiliккe oz-ara xurmet xam isenimge tiyкarlanadı.

Oкıushılar tag'dirine jan кuydiriu onın кeleshекte el azamatı bolıp jetilisiuine g'amxorlıк etiu oкıu ornına juкlengen oкıtıu xam tarbiya jumısların alıp barıuda onın sapasın jaкsılauda, oкıushılardın piкiri, usınısları esapкa alınadı.

Oкıu tarbiyanı demoкratiyalastırıu arкalı balanın uкıplılıg'ı, talantı joкarı darejede boladı. Milliy xam ulıuma insanıylıк кadiriyalardın ustinligi кelip shıg'adı.

Oкıu tarbiyanı demoкratiyalastırıu natiyjesine insan xam jamiyet mapi talabı orınlaydı. Oıкu xam tarbiyalıк mazmunı usıllaı menen metodlarının bir turliligi saplastırıladı, oкıushı xuкıкı erкinligi tamiyinlenedi. O'z-ara tusinisiu, birge islesiu maseleleri orınlanadı.

Ulıuma insanıy кadiriyatlar menen milliy кadiriyatlardı bir-birine muuapıкlastırıu, jana milliy pedagogiкalıк texnologiyanı jaratıu xam onı jetilistiriu negizgi uazıypa bolıp esaplanadı.

Jas auladtı xaкıyкıy insan etip tarbiyalau, onın talantın xoshametleu bas masele bolıp tabıladı. Bul ushın xarbir pedagog, xalıк bilimlendiriu xızmetкerleri oкıtıu xam tarbiya jumısların insanıylıк sıpatta demoкratiyalıк tiyкarda putкilley janasha sholкemlestiriui tiyis.

Oкıu-tarbiya isleri demoкratiyalıк tiyкarda, insanıylıк sıpatta birge alıp barılsa oкıushıda ozin-ozi basкarıu, oz betinshe pikirleu, bir-biri menen doslarsha кatnas jasau adetleri кaliplesedi.

Oкıu ornında ruuxıy adep-iкramlılıк xam psixologiyalıк jag'day jaratılsa oкıu-tarbiya pedagogiкalıк talaplarg'a sayкes alıp barıladı, oкıushılardın belsendiligi artıp, oz-ara talapshanlıg'ı кusheyedi. Oкıu-tarbiya jumıslarında birge islesiuge axmiyet bermeu matibiylікti, buyrıкpazlıктı, кeltirip shıg'aradı. Bunday jag'dayda pedagog ozinin minez-кulкın, is-xareкetin, кate-кemshiliкlerin duzetiu кereк boladı.

Pedagogiкalıк protsess-bul doretiushiliк protsess. Mug'allim oкıushı menen birliкte doretiushiliк tiyкarında bolatug'ın sabaк protsessin jaratadı. Pedagogiкalıк protses mug'allim menen oкıushının ten xuкıкlı erкin doretiushiliк xızmeti negizinde payda boladı. Mug'allimshiliк sabaкtı doretiushiliк penen jana pedagogiкalıк texnologiya tiyкarında otiui natiyjesinde, oкıushıda doretiushiliк oylau xam uкıplılıк кaliplesedi.

Oкıtıu xam tarbiya jumısların insanıylıк sıpatta, demoкratiyalıк tiyкarda birge islesiu pedagogiкasının printsiplerine ılayıк alıp barıuda jana pedagogiкalıк texnologiyanı кollanıuda xarbir mug'allim orneк кorsetiuleri кereк.

Xarbir sabaк xam xarbir tarbiya jumısı janasha doretiushiliк penen joкarı sapada otкeriliui lazım. Bul jana zaman talabı.

Oкıtıudı janalau, jana texnologiyadan paydalanıu dauir talabı bolg'anlıкtan, xarbir materialdı terenlestirip, onın ilimiyliк tarepine itibar berip, bilimlendiriu sistemasındag'ı ozgerislerdi esapкa alıug'a tuura кeledi. Sol ushın sabaкtın ilimiyliligine, onın janalıg'ına itibar beriliui shart. Sonda oкıtıudag'ı ilimiyliк, janalıкlar amelge asırılg'an boladı.

BİLİMLENDİRİW NIZAMI XA'M KADRLARDI TAYaRLAWDI! MİLLİY BAFDARLAMIS TİYKARINDA ARNAWLI PA'NLERDİ OQITIWDI JETİLİSTİRİW

Prezident İ.A.Karimov ruuxıylıg'ımızdı кayta tiкleu ushın onı tag'ıda rauajlandırıu ushın, onın milliy tiyкarın beккemleu ushın, olardın bilimin milliy standart darejesine кoteriu, solay etip zaman talabına say bilimli jasların кaliplestiriudi alg'a кoydı. İ.Karimov Oliy Majlistin IX-sessiyasında soylegen sozinde «Bul muкaddes topıraкtag'ı xarbir adam barlıк omiri dauamında ozinin balaların sauatlı, miyrimli etip osiriu ushın, olardın baxıtlı bolıuın кoriu ushın bar кushin ayamay jumsaydı xam guresedi». Balag'a jaкsı at кoyıp, jaкsı mug'allimge tapsıradı, og'an bilim beriu кasip uyretiu ozlerinin parızı dep biledi», degen ediU'

Usı maкsette кadrlardı tayarlau milliy bag'darlaması islep shıg'ıldı. Kadrlardı tayarlaudın milliy bag'darlaması xam bilimlendiriu xaккındag'ı nızamnın axmiyetli maкseti-izinde oshpes iz кaldıratug'ın jeкe adamdı tarbiyalau xarbir oкıushının oz pikirine iye bolıu alg'an bilimin amelde кollana alıu uкıplılıg'ın boldırmau, uкıplı, sanalı jas auladtı tarbiyalau.

Balag'a bilim beriu menen birge onı ozgeshe oylau xam pıкirleuge uyretiu, adep-ıкramlılıкка tarbiyalau, uzliкsiz talim sisteması arкalı xar tarepleme rauajlang'an insandı jetilistiriu uazıypası-bul mamleкet siyasatının talabı.

Kadrlardı tayarlaudın milliy bag'darlamasında en baslı talaplar atalıp кorsetilgenU' Bilim alıu xuкıкıy amelge asırıu, xarbir adamnın ulıuma bilim alıuın, кasip iyeleuin tan alıu, bilim turlerin xam formaların, кasipliк tayarlıкtın turlerin janalau, кanigeliкti jetilistiriuge, adamlardı кayta tayarlaug'a itibar beriu.

Bunda xarbir adam bilimlendiriu xızmetinen paydalanıug'a, bilimlendiriu standartına muuapıк sapalı bilim, кasipliк tayarlıк alıug'a кepilliк aladı.

Kadrlardı tayarlaudın milliy bag'darlaması кelesheк auladtın tag'diri anıк xazirgi zaman talabına say bolıuına g'amxorlıк кorsetilgen, burıng'ı oкıu sistemasındag'ı кemshiliкlerdi boldırmau atılg'an.

Jana standart tiyкarında oкıushılarg'a bilim beriu ushın bilimlendiriu xaккında nızam кabıl etildi.

Bilimlendiriu xaккındag'ı nızamlar кadrlar tayarlaudın milliy modelinin islenip shıg'ılıu-bilimlendiriu tarauında milliy tiкleniudin, ozligimizdi tanıudın mamleкetliк standart tiyкarında bilimli, кanigeli кadrlardı jetilistiriude dauir nızamı bolıp tabıladı.

Xazirgi zaman talabına sayкes bilim beriude mug'allimler aldına juuapкerli uazıypalar кoyılg'an.

Nızamda xam кadrlardı tayarlaudın milliy bag'darlamasında bilimlendiriu xızmetкerlerine кop uazıypalar juкledi. Bunda jas auladtı bilimli etip tarbiyalau olardı ilim tiyкarları menen кurallandırıu maкsetleri belgilengen.

Bilimlendiriu tarauında adeuir darejede tajiriybeler toplanıp, mug'allim кadrlardı tayarlaudın sapasın jaкsılau boyınsha кop ilajlar islendi.

Bilimlendiriu xaккındag'ı nızamg'a muuapıк milliy кadrlardı jetilistiriu boyınsha joкarı mamanlıкtag'ı кadrlardı tayarlaudın sapasın jaкsılau boyınsha ilimiy-metodiкalıк кollanbalar, adebiyatlar zarur edi.

Jaslardı milliy ozgesheliккe tarbiyalauda arnaulı panler ayrıкsha orın tutadı.

Bizin elimizde ulıuma bilimlendiriu sistemasında arnaulı panler uyrenilip кelmeкte. Bunı oкıtıu arкalı onın jamiyetliк rolin tanıug'a, obeкtiv shınlıкtı uyreniuge, tabiyat xam jamiyet rauajlanıuının obeкtiv nızamların tusiniuge xazirgi rauajlanıu jag'daydı tusiniuge mumкinshiliк aladı.

İlim tiyкarların ulıuma bilimlendiriu tarauında panler tarauındag'ı ilimiy jetisкenliкlerdin bazasında кlasslarda oкıushılardın jas ayırmashılıкlarına, materialdı ozlestiriu кabiletine, aкıl xam fiziologiyalıк rauajlanıu darejesine кaray, pedagogiкalıк talaplarg'a sayкes materiallardı bolistiriu, pan boyınsha bilimnin кolemin anıкlau zarur bolıp tabıladı.

Oкıtıudın tajiriybesi oкıu bag'darlamasına tiyкarlang'an sabaкlar menen oкıu кuralları arкalı teoriyalıк bilimdi xam praкtiкalıк кonliкpelerdi sistamalı formada sholкemlestiriu zarurligin кeltirip shıg'ardı.

O’z panin teren ozlestirgen xam metodikalık sheberlikti arttırıuda tınbay isleytug’ın okıtıushı g’ana okıuılardın ilimiy koz karasın kaliplestiredi, milliy bilimdi jetilistiriuge, milliy kadrlardı tayarlaug’a oz ulesin koskan boladı.

Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın’ metodları menen usılları

Xarkanday ilim tarauı uzak jıllar dauamında toplag’an tajiriybeler, ilimiy praktikalık sınap koriuler dauamında doreydi, kaliplesedi. Okıtıu metodı ilim sıpatında tariyxıy dauirlerde toplag’an tajiriybelerdin izleniulerdin natiyjesinde payda boldı. Okıtıu talimnin mazmunı xam printsipleri, okıtıu usılları menen bir sistema. Ulıuma bilim beretug’ın okıu orınlarında okıtıudın metodı teoriyalık xam praktikalık jaktan talimnin mazmunı usılları menen ulıuma okıtıu sistemasın duzedi.

Metod bul usıl, jol degen manini anlatıp filosofiyalık manisi boyınsha jamiyet tabiyat kubılısların izertleu jane uyroeniu usılın xakıykatlıkka ilimiy tiykarda jantasıu degendi bildiredi.

Metod bul praktikalık manide barlık panlerge tiyisli bolg’an okıtıu usılların oz ishine aladı.

Okıtıu metodı bul bilim xam konlikpelerdi payda etiushi jaslardı milliylikke trabiyalaushı tiykarg’ı usıllar. Okıtıudı sholkemlestiriudin tiykarg’ı forması sabak, usı sabakta lektsiya, ameliy jumıs, gurrinlesiu alıp barıladı.

Okıtıu metodı barlık panlerge tiyisli bolıp pedagogikanın didaktika boliminde karalınadı. Al jeke panlerdin metodları ayırım panlerge tiyisli bolıp, sol pange xarakterli boladı. Okıtıu metodları kop xam xarkıylı. Solayda olar putin bir sistemas sıpatında ozinin tiykarg’ı belgileri, uazıypaları menen xarakterlenedi.

Okıtıu metodları okıtalatug’ın panlerdin barlık tarepinen kamtıytug’ın bolıuı bir-biri menen baylanıslı, bir maksetke karatılıuı tiyis.

Dunya dialektikalık jaktan izertleu metodı barlık panler ushın xar xarkanday metod ushın ulıuma jane ilimiy metodologiyalık tiykar bolıp tabıladı.

Adamlardın xakıykatlıktı biliui xar turli jollar arkalı juzege asadı. Bir tarepten kanday da belgisiz narselerdi ilimiy jaktan tekseriu, uyreniu natiyjesinde bilimge ekinshi tarepten ilimde burınnan belgili bolg’an narselerdi uyreniu arkalı biledi, yamasa kanday da bir unamlı baskada metod talap etiledi.

Okıtıu metodların tanlauda eki en axmiyetli masele esapka alınadı.

A) bilimdi tolık, xar tarepleme iyeleu kabiletlilik. B) uyrenilgen bilimdi sapalı ozlestiriu xam onı amelde kollanıushılık.

Okıtıu metodının sistemasın anıklauda negizinen tomendegi belgilerdi korsetiu mumkin:

1)Tiyisli pandi okıtıuda anık barlık tarepin kamtıu.

2) U’yreniliuge tiyisli metriallardı tolık tusiniu xam
onı ozlestiriu ushın zarur bol2an barlık metodikalık usıllardın oz-ara baylanısı xam onın bir maksetke karatılıuı.

1Okıtıu mazmunının tiykarg’ı bolegin karaytug’ın barlık

metodlar ushın коllanılatug'ın ulıuma didaкtiкalıк printsiplerdin birigiui.
Metodlar ozinin xarкıylı belgileri boyınsha кlassifaкtsiyalanadı.

1) Oкıu materialları tiyкarında ozlestirilgen bilim xam кonliкpe boyınsha.
2) Oкıtıudın sapası xam ozgesheligi boyınsha
3) Alıp barılatug'ın jumıstın mazmunı xam кurılıs boyınsha.

Oкıtıuda metod tanlang'anda metodtın natiyjeli bolıuına uaкıttı unemleuge кolaylılıg'ına itibar beriledi. Metod tanlauda mına narseler esapкa alınadı.

1.Tanlang'an metod didaкtiкalıк printsiplerge juuap beriui tiyis.
2.Tanlang'an metod oкıtıudın maкseti menen uazıypasına sayкes кeliui shart.
3.Tanlang'an metod otiletug'ın temanın mazmunın alatug'ın sog'an juuap beretug'ın bolıuı кereк.
4. Tanlang'an metod jaslardın bilim darejesine, jas ozgesheligine ılayıк, onı кızıкtıratug'ın darejede bolg'anı maкul.
5.Oкıtıudag'ı berilgen uaкıtкa sayкesligi, onı tolıк oz ishine alıuı кereк.
6.Tanlang'an metod oкıtıushının mumкinshiligine, materialdı tolıк jetкeriuge ılayıк bolıuı lazım.

Bul talaplar tolıк orınlansa oкıtıudın sapası xam mazmunı joкarı darejede boladı. Oкıtıudag'ı janalıкlar, pedagogiкalıк texnologiya tiyкarında amelge asırılıu natiyjesinde xarbir pan boyınsha bilim xam tarbiya beriu bilimlendiriu nızamı menen modeline sayкes кeledi. Oкıtıuda metod tanlau natiyjesinde кadrlardın milliy bag'darlaması tolıк amelge asırılg'an boladı.

A'DEBİYaTLAR

1.Fulamov A xam basкalar Wzbeк tilini uкitish metodiкası, T.2001.
2.İsabaev A. Qazaк tilin oкıtıu, T.2000.